

Bergvelt, E., Meijers, D. J., Rijnders, M. (eds.), *Kabinetten, galerijen en musea. Het verzamelen en presenteren van naturalia en kunst van 1500 tot heden*. ([Heerlen]/Zwolle: Open Universiteit Nederland/Waanders, 2005, 478 blz., 39,95, ISBN 90 400 9061 0).

In 1993 verscheen *Verzamelen. Van rariteitenkabinetten tot kunstmuseum* als publicatie van de Open Universiteit. Twaalf jaar later is het boek opnieuw en in samenwerking met de Universiteit van Amsterdam uitgekomen, maar onder een andere titel en sterk gewijzigd. Van de vijftien hoofdstukken zijn er zeven nieuw of werden ingrijpend veranderd, zeven zijn lichtjes gewijzigd en één, het eerste hoofdstuk door Elisabeth Scheicher die in 1997 overleed, is onveranderd herdrukt. Was het oorspronkelijke boek in twee slappe banden nu is het een kloek gebonden deel geworden. En niet alleen dat, de hoofdstukken pretenderen dan wel geen volledigheid, maar behandelen allerlei soorten collecties binnen Europa tussen 1450 en 2000. De vraag is daarbij aldoor om welke redenen zij tot stand zijn gekomen en wat hun functie was. De presentatie van deze geschiedenis is de verhaallijn die door de uitgave heen loopt en we kunnen eigenlijk spreken van een nieuw boek.

Dertien auteurs, dat zijn onder meer (zonder de niet genoemden te kort willen doen) Jaap van der Veen ('Vorstelijke en burgerlijk verzamelingen in de Nederlanden vanaf het einde van de zestiende eeuw tot omstreeks 1700' (nieuw)), Klaas van Berkel ('Institutionele verzamelingen in de tijd van de wetenschappelijke revolutie (1600-1750)'), Debora Meijers ('Het "encyclopedische" museum van de achttiende eeuw' en 'Naar een systematische presentatie'), Ellinoor Bergvelt ('De Britse parlementaire enquête uit 1853' – nieuw) en 'Tussen geschiedenis en kunst. Nederlandse nationale musea in de negentiende eeuw' – nieuw) en Alexis Joachimides ('De museumhervormingsbeweging in Duitsland en het ontstaan van het moderne kunstmuseum' – nieuw) behandelen de ontwikkeling vanaf de vorstelijke Kunst- und Wunderkammer tot het huidige kunstmuseum met zijn wisselende tentoonstellingen, dat afgesplitst is van de natuurhistorische, etnografische en kunstnijverheidsmusea. Vanaf het begin van de in de eerste plaats vorstelijke verzameling, waar 'thuis' een wereld in het klein werd geschapen, die aanzien gaf en die de schone ordening van Gods schepping liet zien in de veelvuldigheid van de natuur en in wat de mens kon maken, ontstond in de achttiende en negentiende eeuw het gespecialiseerde museum. Toen werden voortbrengselen van de natuur en van kunst langzamerhand gescheiden. Er ontstond een nieuw ordening door de veranderende wetenschappelijke inzichten van bijvoorbeeld van Linnaeus. De natuurhistorische musea ontwikkelden zich vooral tot onderzoekinstellingen. De schilderijen in de verzamelingen werden nu niet meer in decoratieve ensembles en symmetrisch (waarvoor zij soms werden versneden) opgehangen. Onder invloed van Winckelmanns stijltheorieën rond bloei en verval werden zij in scholen onderverdeeld, die door toedoen van patriottische en nationalistische opvattingen tot nationale schilderscholen werden. De kunstmusea richtten zich aanvankelijk op bijzondere

categorieën toeschouwers maar later steeds meer op het algemene publiek. En dat publiek kwam ook al in de negentiende eeuw in groten getale. Vooral de invloed van de inrichting in de negentiende-eeuwse Duitse musea was doorslaggevend. Zij streefden ernaar de bezoekers kennis en inzicht tot het goede bij te brengen, een tendens die meer en meer werd tot inzicht in de eigen situatie en maatschappij. Aan het einde van de eeuw ging men er onder invloed van museumdirecteur en kunsthistoricus Wilhelm von Bode toe over de kunst als het ware in historiserende privéstijlkamers te arrangeren, waarbij selectie en authenticiteit voorop stonden (Het Rijksmuseum wil in 2009 weer open gaan met zo'n opstelling). Een nieuw lekenpubliek maakte het na de Eerste Wereldoorlog noodzakelijk daarvan weer terug te komen en een soberder 'atelier' opstelling te kiezen, iets dat tenslotte uitmondde in de geheel witte zalen van na de Tweede Wereldoorlog. Daar komt men tegenwoordig weer van terug. Hoe deze ontwikkeling in Nederland door geringe centrale staatsinmenging aanvankelijk anders verliep valt hierbij op.

Kabinetten wordt aantrekkelijk geïllustreerd gepresenteerd met kleine tegen een grijze achtergrond afgedrukte verklarende tussenhoofdstukken. Zij behandelen onder andere de 'Decoratie van de Studiolo van Francesco I de' Medici' (M. Simons), 'Geschilderde kamers' met schilderijen (J. van der Veen), 'De wetenschappelijke revolutie' (K. van Berkel) en 'Linnaeus' classificatie en nomenclatuur' (Rob Visser). Ook wordt er apart aandacht aan theorie in traktaten besteed zoals aan dat van de zestiende-eeuwer Samuel Quiccheberg (D.J. Jansen). Hoe boeiend en interessant dit alles ook is er blijft één grote maar. De inleiding spreekt van een boek voor studenten, waarnaast vele 'museummensen, kunstliefhebbers en studenten kunstgeschiedenis en cultuurwetenschappen' het zouden hebben geraadpleegd. Maar dit mooie boek is geen cursusboek met grote lijnen. Het is een niet zo makkelijk vaak zeer gedetailleerd handboek dat voortdurende aandacht van de lezer vraagt. Als hij die opbrengt zal hij beloond worden.

E.O.G. Haitsma Mulier

Schmidt, F. H., *Paleizen voor prinsen en burgers. Architectuur in Nederland in de achttiende eeuw* (Zwolle: Waanders, 2006, 256 blz., ISBN 90 400 8241 3).

In het midden van de achttiende eeuw vergezelde de Zweedse natuuronderzoeker Bengt Ferrner het zoontje van een rijke industrieel op een Grand Tour door Europa. De reizigers deden ook de Republiek aan waar Ferrner zich getuige zijn aantekeningen gaandeweg meer en meer verbaasde over de monumentale architectuur van moderne burgerhuizen en sociale instellingen. Deze stond in schril contrast met de armzalige behuizingen van de stadhouder en de federale overheid. Die opvallende tegenstelling tussen enerzijds de magnifieke bouwwerken bewoond door de achttiende-eeuwse (Hollandse) burger, en anderzijds de pretentieloze optrekjes van de prins, ligt ten grondslag aan het gedegen *Paleizen voor prinsen en burgers* van Freek Schmidt – overigens geen catalogus van de gelijknamige tentoonstelling die in 2005-2006 in het Rijksmuseum Twente werd gehouden.

De architectuur van de achttiende eeuw is, volgens de covertekst, ‘een goed bewaard geheim’, dat de auteur wil ontrafelen door juist niet de architecten en hun kunstwerken centraal te stellen, maar door de ontstaansgeschiedenis van een aantal bouwprojecten nauwkeurig te reconstrueren, met ruime aandacht voor opdrachtgevers, de beoogde (maatschappelijke) functie en het uiteindelijk gebruik. De gebouwen moeten in zijn visie gelezen worden als steengeworden oplossingen van politieke, maatschappelijke en sociale vraagstukken.

Dat levert zeer gedetailleerde hoofdstukken op over de Grote Zaal van het Teylers Museum in Haarlem (1779-1782), het Amsterdamse Werkhuis aan de Sarphatistraat (1779-1782) en het genootschapsgebouw Felix Meritis, eveneens in Amsterdam (1787-1792). Schmidt situeert deze verschillende projecten nadrukkelijk binnen hun typische sociale en culturele context – het Verlichte, natuurwetenschappelijke denken gegoten in een ‘museale’ setting in het geval van Teylers; het internationale debat over armenzorg, detentie en verplichte tewerkstelling bij het Sarphatihuis, en het genootschapsleven bij Felix Meritis.

Hoewel in deze case-studies natuurlijk ook de verantwoordelijke architecten de revue passeren, spelen zij nadrukkelijk niet de hoofdrol. Schmidt laat in zijn eerste hoofdstuk, ‘Het architectenloze tijdperk’, zien dat met name in de eerste helft van de achttiende eeuw vrijwel alle bouwactiviteit op het conto van aannemers, timmerlieden, bouwheren en amateur-‘dessinateurs’ geschreven moet worden. Het ‘beroep’ van architect had nog geen erkende rechtsregeling en er bestond geen vakopleiding of -vereniging. In het tweede stadhouderloze tijdperk (1702-1747) ging er bovendien geen bouwimpuls van het lamgelegde hof meer uit. Schmidt concludeert dat juist deze impasse kon leiden tot een ‘mogelijkheid te ontsnappen aan het formele, maar betekenisloos geworden classicisme’, tot het ontstaan van een eigenzinnige, ‘eclectische architectuur’ (15 en 22). Rijke opdrachtgevers deden voor hun nieuwbouwprojecten inspiratie op in geïllustreerde boeken als Charles-Augustin d’Avilers *Cours d’architecture qui comprend les ordres de Vignole* (Parijs 1691), Sebastien le Clercs *Traité*